

Зорица Нетај¹
Историјски архив Београда
Србија

ПРЕТРАЖИВАЧ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА – МЕСТО ПРОМОЦИЈЕ АРХИВСКИХ ЗБИРКИ ФОТОГРАФИЈА?

Апстракт: Портал *Претраживач културног наслеђа* покренут је 2019. године од стране Министарства културе и информисања Републике Србије, уз техничку подршку „Мајкрософт Србија“¹. Замишљен је као место промоције културног наслеђа превасходно за благо које се чува у библиотекама, музејима, галеријама, заводима за заштиту споменика културе и архивима на територији Србије. Након структурне анализе портала, његовог концепта и техничких могућности, аутор анализира начине промовисања фотографије као архивске грађе, засноване пре свега, на анализи стања архивских Збирки фотографија спроведеној у архивским институцијама током 2017. године.

Кључне речи: *фотографија, збирка, збирка фотографија, дигитализација, архиви, претраживач културног наслеђа, Министарство културе*

Министарство културе и информисања последњих година улаже значајне напоре и подршку у вези са пројектима дигитализације и промоције културног наслеђа Србије, што показује главне смерове и приоритете културне политике Владе Републике Србије.

Међу бројним актуелним пројектима, маја 2019. године промовисан је и портал *Претраживач културног наслеђа*² (у даљем тексту *Претраживач*). Мапиран као национални пројекат у области дигитализације, настао је са циљем да се најширој

¹ архивски саветник, zorica.netaj@arhiv-beograda.org

² www.kulturna.cb.rs; www.kultura.rs; www.culture.rs

јавности ставе на увид дигитализовани културни фондови и обезбеде најдрагоце-није информације о културном наслеђу и националној баштини која се превасходно чува у библиотекама, архивима, музејима, галеријама, заводима за заштиту споменика културе, али и другим институцијама културе са територије Републике Србије, па и шире.³

Сам *Претраживач* настао је на иницијативу запослених у установама културе и резултат је двогодишње сарадње Министарства културе и информисања Републике Србије и компаније „Мајкрософт Србија“. Осмишљен на примерима добре праксе Финске и Италије, а као платформу користи софтверски систем који одговара актуелним изазовима дигитализације у култури.

Оно што овај пројекат издваја од других јесу три чињенице: као прво, *Претраживач* је замишљен као први обједињени портал за претрагу културног наслеђа, мапирање споменика и установа културе, због чега га и називају „српски Гугл за културу“. Као друго, установе културе чији је примарни циљ да се баве заштитом и презентацијом културног наслеђа, на овај начин, заузимањем дела виртуелног културног простора, појачавају своју видљивост и добијају могућност да на директан начин комуницирају са својом публиком. И као треће, веродостојност презентованих података резултат су искључиво стручне обраде запослених у установама културе. Као поуздан и референтан извор информација он на најбољи могући начин доприноси едукацији, научноистраживачком раду и образовању, али и јачању културног идентитета и подизању свести о значају културног наслеђа.

Структура портала *Претраживач културног наслеђа*

Организациона шема портала конципирана је прегледно и веома једноставно. Очигледно да је основни циљ приликом његове израде био да се корисницима омогући лака навигација, као и једноставно долажење до жељених података и информација. Хоризонтална навигација постављена у горњем делу екрана (у хедеру) видљива је са свих страница презентације. На њој се налазе четири странице – **Почетна**, **Напредна претрага**, **Мапа културе Србије** и **О пројекту**. У десном углу налази се одабир ћириличне и латиничне верзије сајта, као и на енглеском језику. Портал је доступан крајњим корисницима како преко рачунара, тако и преко таблета и мобилних телефона.

На Почетној страни, испод основног менија, средишње место заузима поље за једноставну претрагу. Доњом зоном ове странице, без сувишних графичких детаља, доминирају четири блок-поља (*Архиви*, *Библиотеке*, *Музеји и галерије* и *Заводи за заштиту споменика културе*) која постаја уочљивија померањем курсора на неку од ове четири опције. На самом дну (футеру) презентације налазе се информације о пројекту, контакт и иконе које повезују *Претраживач* са страницом Министарства културе Републике Србије, Фејсбук и *YouTube* страницом *Претраживач културног наслеђа* и Инстаграм станицом *#itkultura* (*@itkultura*).

Одабиром странице **Напредна претрага** са линије основног менија отвара се могућност прецизније претраге која, по избору, може да се дефинише одабирањем (чекирањем) културне институције (једне или више) у којој се предмет налази - музеј, архив, библиотека или завод. Затим следе задата поља за напредну претрагу: назив, аутор, опис, врста грађе, локација оригинала, епоха (Неолит, Антички

³ У *Претраживач* је укључен и Музеј Републике Српске.

период, Средњи век итд), назив колекције, физички опис, датум настанка. Такође се пружа и могућност одабира да ли је артефакт доступан онлајн. Да би се дошло до жељеног резултата, обавезан је унос најмање једног податка.

Страница **Мапа културе Србије** тематски је организована у подгрупе којима се приступа из падајућег менија.

- *Установе културе* (архиви, библиотеке, биоскопи, позоришта, поливалентни центри за културу, музеји и галерије са фондом, заводи за културу, заводи за заштиту споменика);
- *Споменици културе* (непокретно културно добро од изузетног значаја, непокретно културно добро од великог значаја, непокретно културно добро);
- *Велики рат* (зарађене стране, битке и бојеви српске и црногорске војске, знамените личности из Првог светског рата, страдања српске војске и становништва у Првом светском рату, Срби у Аустро-Угарској, Србија и савезници у Првом светском рату и споменичка обележја у Првом светском рату).

Одабиром једне од ових опција отвара нам се страница Геодетског завода Србије.⁴ Екран је визуелно подељен на два дела где централно место заузима сателитска мапа Србије са означеним траженим објектима, док се са десне стране налазе изборни подменији који нуде опције за даљу селекцију тема, области или објекта. Сваки објекат на мапи кроз своју икону одређене боје и симболом упућује на врсту установе или објекта, врсту културног добра, место рођења неке знамените личности или место борбе из периода Великог рата. Одабиром појединачне иконе, у зависности од тематске странице, отвара се картица са искачућим прозором која садржи опис, податке о географским координатама траженог/их објекта, називу и типу установе, као и категорији културног добра. У повезници искачућег прозора *Установе културе* дефинисани су следећи подаци: назив установе, тип установе, адреса, општина, телефон, имејл, веб-адреса, име директора установе, контакт особа, као и тип и име установе на енглеском, руском и кинеском језику.

Повезница искачућег прозора *Споменици културе* садржи податке о називу културног добра, категорији културног добра и његов опис.

Повезница искачућег прозора *Велики рат* садржи тему, име и опис догађаја или биографију знамените личности из Првог светског рата.

Свака од ових повезница може да се преузме као засебан PDF документ.

Страница *О пројекту* садржи детаљније информације о настанку портала, поводу, циљевима и партнерима, као и о тиму који је радио на његовој реализацији.

Библиотеке, Заводи за заштиту споменика културе, Музеји и галерије

Дигитализовани фондови и грађа могу се са почетне странице погледати или претражити одабиром једног од четири блок-поља. Одабиром поља **Заводи за заштиту споменика културе** отвара се нова страница са прегледом (9) градских (Ниш, Београд, Краљево, Сремска Митровица, Ваљево, Крагујевац, Панчево, Нови Сад и Зрењанин), међуопштинских (Суботица), регионалних (Смедерево) и

⁴ https://a3.geosrbija.rs/ustanove_kulture; https://a3.geosrbija.rs/kulturna_dobra; https://a3.geosrbija.rs/veliki_rat (приступљено 20. новембра 2019.)

покрајинских завода (Петроварадин и Приштина – Лепосавић) културе. Померањем курсора преко жељеног завода приказује се број дигитализованих објеката у бази.

Одабиром жељеног завода отвара се нова страна на којој су објекти приказани у виду блок-листе која се претражује скрловањем. Сваки појединачни блок садржи име надлежне институције, назив објекта и кратак опис, а са десне стране предвиђено је место за *thumbnail*⁵ фотографију. Одабиром појединачног објекта улазимо на нову страницу са чије леве стране се налазе следећи подаци: извор, установа, врста грађе, опис, датум настанка, локација оригинала, власник, доступно онлајн и GPS координате које нас воде ка *Google* мапи. Са десне стране остављен је простор за фотографију објекта (кликом на њу, у искачућем пољу, добија се фотографија веће резолуције).

Поље **Музеји и галерије** пружа могућност прегледа 59 музеја, галерија, културних центара, а укључене су још и Нишка и Сремска епархија, као и Музеј Републике Српске. Избором жељене институције културе отвара се нови прозор у оквиру којег видимо грађу груписану у оквиру музејских збирки, а даљом селекцијом одабране збирке (праисторијска, етнолошка, оружје и војна опрема, реалије, рукописи, књиге, печати, примењена...) отвара се нова страна где су објекти такође приказани у виду блок-листе. Подаци о жељеном објекту са листе отварају се на новој страници, где се са леве стране налазе извор, установа, збирка, место настанка, датум, локација оригинала, датум прекривања, док је са десне остављен простор за фотографију. И у овом случају се кликом добија фотографија веће резолуције.

За разлику од *Музеја и галерија* која промовише појединачне институције културе, поље **Библиотеке** формирано је по врстама грађе – текстуална (штампа, рукопис), дводимезионална графика, звучни снимци, музикалије, картографска грађа, електронски извори итд. Померањем курсора преко жељене збирке појављује се број артефаката. Даљим одабиром отвара се нова страница за преглед на којој се налазе следећи подаци: извор, установа, збирка, аутор, врста грађе, место настанка, физички опис, доступно онлајн, COBISS *url* и језик.

У пољу **Архиви** налази се само опција *Монографске публикације* у оквиру које је представљено 27.437 јединица библиотечке (!) грађе Архива Србије.⁶

Архиви – предлог дефинисања странице

На основу анализе структуре поља у оквиру *Претраживача*, намећу се две логичне могућности дефинисања странице **Архиви**.

Прва је појединачно представљање архива као на примеру *Музеја и галерија*, где би се на подстраници нашли републички, покрајински, градски и међуопштински архиви. Поред архива који припадају архивској мрежи Србије, на страници би могли да се нађу и специјализовани архиви – Архив Југославије, Архив САНУ, Војни архив, Архив САНУ у Сремским Карловцима и Архив Југословенске кинотеке. Свака од ових институција у својим подменијима имала би прилику да плански промовише репрезентативну архивску грађу својих фондова и збирки, као и другу грађу која се у њима чува. На овај начин акценат би се ставио на богатство архивске

⁵ *Thumbnail* – слика ниске резолуције која служи за брзи преглед.

⁶ Не знамо да ли се из овога огледа реална позиција архива или став Министарства културе РС према значају архива и архивске грађе!

грађе која је давно превазишла само папирну форму и показала различитост грађе која се чува у архивима у Србији. Подједнака важност би се дала сваком архиву, тако да би и мали „чувари докумената“ имали простора да истакну своју репрезентативну грађу на најбољи могући начин, а сам корисник би личним истраживањем створио ширу слику о раду и важности архивских институција, као и о значају архивских фондова и збирки.

Друга могућност презентације архива је као на примеру *Библиотека*, где би у подстраници задата поља била дефинисана на основу врста архивске грађе, односно збирки. У том случају репрезентативна архивска грађа свих архива налазила би се обједињена на једном месту, где би у повезници, у коначном опису, стајало ко је стварни власник грађе са линком који би на то упућивао. То значи да би поред *Монографске публикације* требало да постоје фондови од изузетног значаја, лични и породични фондови и збирке, привредни фондови, планови, карте, разгледнице, збирка варија или архивалија, одликовања, фотографија итд. Кроз овакву структуру приказали би се богатство и разноликост архивске грађе, али би без планске контроле и упутства засигурно долазило до понављања или преклапања артефаката. Значајна грађа мањих архива изгубила би се у количини великих. Без обзира на начин организовања странице **Збирка фотографија** она ће засигурно заузети своје место.

Место за Збирку фотографија

Већ дуго се истицала потреба израде јединственог портала у вези са фотографијом, чиме би се оформила јединствена база података везана за фотографију као културно добро и објединиле информације о фотографској грађи која се чува у архивима. Овакви пројекти већ постоје у Европи, где су институције културе повезале своје дигитализоване фотографске колекције у заједничке пројекте, са циљем стварања јединствене дигиталне колекције европске културне баштине.

Претраживач културног наслеђа нуди могућности презентовања фотографија, преглед слике смањене резолуције, линк ка дигиталној копији, а омогућава и претраживање путем кључне речи. У бази се већ налази један број фотографија, углавном из музејских колекција. Поље за опис нуди рубрике извор, установа, збирка, аутор, место и датум настанка и локација оригинала, а такође и простор за фотографију за преглед. У искачућем прозору добија се фотографија резолуције око 400x600 пиксела. Оно што се из приложеног види јесте недостатак критеријума приликом одабира и нивоа презентације фотографија, на шта би сигурно требало обратити пажњу у будућности. Ниво снимака је неуједначен - од оних са рефлексијом стакла или блица, до вишка позадине или претерано тамног снимка.

Поставља се питање да ли постоји реална могућност да архиви своје фото-збирке воде и презентују у оквиру *Претраживача*, јер да би се фотографије нашле у виртуелном простору неопходно је да се испуни минимум предуслова:

- да су идентификоване;
- да су скениране у правилном формату и резолуцији;
- да су им задати одређени метаподаци,

као и питање како су се архивисти који раде на сређивању и обради **Збирке фотографија** изборили са дигиталним добом примењујући модерне технологије и

њене стандарде, с обзиром да за ово не постоје никакве званичне смернице, јер је начин сређивања, обраде и заштите фотографија регулисан само Упутством Архива Србије из далеке 1971. године⁷ (Архива Југославије из 1986)⁸, а он се не односи на било какве дигиталне стандарде.

Стање Збирки фотографија у архивима у Србији⁹ било је предмет истраживања 2017. године. Анализа је рађена на основу одговора на Упитник из десет (31%) референтних архивских установа и три специјализована архива – Архива Југославије, Архива Народне банке Србије и Архива Српске православне цркве. Поглед на добијене резултате даје нам одговор колико су архиви спремни да своје фото-збирке представе на једном оваквом порталу.

Утврђено је да број фотографија у архивским збиркама варира од 300 до 4.000 (ретко прелази 10.000), што значи да су збирке релативно мале и да се могу брзо обрадити и дигитализовати. Оне су у 70%, архива делимично сређене и обрађене, али само у 23% архива дигитализоване.

Фотографије су у 82% случаја примане углавном уз писану грађу, а мали број је примљен као посебна или поклон-збирка. Евиденција о уласку фотографија у архив постоји у 62% архива и вођена је кроз примопредајни записник са пописом фотографија или кроз књигу пријема фотографија или архивске грађе, као што је Упутством Архива Србије и предвиђено.

Након идентификације, сређивања и обраде на један од два препоручена начина¹⁰, фотографије су издвојене из писане грађе и укључене у посебну групу или Збирку фотографија у 85% архива. Изузетак настаје код обраде личних и породичних фондова и легата или персоналних досијеа, када оне остају уз писану грађу.

Подаци о сређеним и обрађеним фотографијама, захваљујући доступности рачунара и модернизацији архива у Србији, воде се кроз инвентарски попис или попис у програмима *Word* или *Excel*, али само у два анкетирани архива кроз базу података. *Упутство* Архива Србије предвиђа израду аналитичког инвентара у виду Регистра у облику картотеке. Међутим, само један архив навео је у својој пракси ову врсту евиденције, а разлог вероватно лежи у томе што је увођењем информационих технологија она постала застарела и превазиђена. Евиденције о обрађеним фотографијама у електронском облику у 85% архива доступне су истраживачима у читаоници, а само у једном (Историјском архиву Београда)¹¹ преглед је омогућен и кроз базу података доступну преко интернета.

⁷ *Упутство о чувању и обради збирке фотографија*, Архивски преглед, бр. 1-2, Београд 1971, 157-161.

⁸ *Упутство о заштити и обради збирки фотографија у АЈ*, Билтен бр 8, Архив Југославије, Београд 1986, 19-27.

⁹ Зорица Нетај, *Фотографија као део културне баштине – кроз анализу архива у Србији*, Зборник радова са међународне конференције Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, Народна библиотека Србије, Београд 2019, 153-163.

¹⁰ На основу *Упутства о чувању и обради збирке фотографија Архива Србије* или *Упутства о заштити и обради збирки фотографија у АЈ*, Архива Југославије.

¹¹ Историјски архив Београда, у оквиру свог информационог система *Јанус*, урађеног по Општем међународном стандарду за опис архивске грађе ISAD(g), једини од архива у Србији омогућава приступ фотографијама у *online* режиму и пружа могућност претраживања по једној или више кључних речи, укључујући и преглед дигиталне копије.

Распон година настанка фотографија је од 1855. па до данас. Значајно је да преко 70% архива има фотографије које су настале пре 1900. године, на основу којих се са сигурношћу може пратити развој фотографије и фотографских техника како у Србији, тако и у Европи.

Оригинали фотографија (негативи), што важећим поменути *Упутствима* није наведено, чувају се у 61% архива и њихов број се креће од неколико стотина, па до чак милион. Чак 38% архива поседује и негативе на стаклу.

Дигитализација архивске грађе је врло важна и ради се из више разлога, пре свега због заштите оригинала од оштећења приликом прекомерне употребе, али и због веће доступности грађе или употпуњавања фондова. Дигитална копија је, у крајњем случају, преносива и на микрофилм као једини препоручени медиј за дуготрајно чување грађе. Правилна и систематска дигитализација грађе омогућава њено пласирање како на *Претраживачу*, тако и у оквиру других пројеката.

Скениране фотографије у TIFF формату чувају се као мастер копије за трајно чување у 62% архива, а у JPG формату као копије за преглед и оперативну употребу. Поред ова два користи се још и PDF формат. Анализа је, међутим, показала да се у чак 23% архива JPG формат користи и као мастер снимак, што није препоручљиво за трајно чување. Ни у једном архиву не постоји планско убацавање метаподатака за фотографије изузев оних које медијум или база података сами дефинишу. Метаподаци представљају структурне податке који описују, лоцирају или на други начин управљају информацијама. Део њих убацује сам медијум на коме је вршена дигитализација, али постоји могућност дефинисања и других параметара у оквиру дигиталног записа, као што су име институције, сигнатура, предметне одреднице, географске одреднице, опис фотографије, распон година, чак и дефинисање кључних речи, што је врло важно за претраживање преко интернета.

Своје дигитализоване фотографије 42% архива чува на серверима, док чак 72% на екстерним хард-дисконима, који су се показали као примарни носиоци дигитализованих фотографија и опциони носиоци бекап верзије.

Поред изнетих податка који су нам важни за прикључивање *Претраживачу* истакли бисмо још један и то врло важан, а то је да у 15% архива не постоје извршиоци на пословима сређивања и обраде фотографија, а један од њих је и *установа културе* од националног значаја! Ово говори да је хитно потребно реаговати, јер фотографије због својих физичко-хемијских особина захтевају другачији третман смештаја и чувања, као и другачији начин сређивања и обраде у односу на писану архивску грађу¹², уколико желимо да их сачувамо за будућност као културно добро.

¹² Више у: Зорица Нетај, *Фотографије као архивска грађа и њихова обрада у Архиву Југославије*, Архив XIII, бр 1-2, Београд 2012, 68-80.

ЗАКЉУЧАК

Анализом свега наведеног долази се до закључка да је први услов за прикључивање *Претраживачу* испуњен, с обзиром да су у архивима Збирке фотографија већ оформљене, а фотографије сређене и обрађене иако њихов број није велики. Други предуслов је делимично испуњен, с обзиром да је само 20% архива започело са процесом дигитализације фотографија. Дигитализацију грађе у архивским установама требало би мотивисати, али и осавременити *Упутство о чувању и обради збирке фотографија* које би обавезно требало усагласити са водећим светским стандардима¹³ (нормативи и упутства у вези са процесом дигитализације). Иако трећи предуслов није испуњен, јер архиви нису вршили планирани унос метаподатака, добро је што се евиденције о Збиркама воде кроз програме који могу лако да се имплементирају у оквиру неке базе података или искористе за унос потребних метаподатака.

На основу анализе изнетих података долазимо до закључка да су архивске институције у Србији, уз правилно усмеравање и мотивисање процеса дигитализације, спремне за стварање дигиталне фото-колекције на порталу *Претраживач културног наслеђа*, према једном од два предложена модела.

Оваква збирка, која би настала као резултат стручне обраде запослених у архивским установама, могла би даље да се повеже са другим сличним пројектима као што су *Archives Portal Europe*, *APEX-Project*, *ICARUS*, *Europeana* и тако постане неизоставан део како српске, тако и европске и светске дигиталне културне баштине.

---

¹³ На сајту Међународног архивског савета (ICA), у оквиру радне групе за аудио-визуелну и фотографску архивску грађу, налази се велики број препорука за обраду, каталогизацију, заштиту и дигитализацију фотографских колекција; <https://www.ica.org/en/publications-archivists-managing-photograph-and-film-collections-0> (приступљено 20. новембра 2019).

Zorica Netaj

The Cultural Heritage Browser – a Site of Promotion of the Archival Collections of Photographs

Summary

By analysis of all that was mentioned above it can be concluded that the first condition for joining the Portal is fulfilled considering that Collections of photographs are already formed in the archives, that photographs are processed and organized, and that they are not large in number. The second requirement is partially fulfilled considering that only 20% of the archives has started the process of digitisation of photographs. Digitisation of archival materials in the archival institutions should be motivated further. Also, *Uputstvo o čuvanju i obradi zbirke fotografija (Instructions for Keeping and Processing Collection of Photographs)* should be modernized and it should be in accordance with leading world's standards,¹⁴ and contain regulations and instructions concerning digitisation process. Even though the third requirement is not fulfilled because the archives have not implemented planned input of metadata, it is good that registers about Collections are part of the programs that can easily be implemented into some other database or be used for input of needed metadata.

Based on the analysis of all presented data we have come to a conclusion that archival institutions in Serbia, with proper guidance and motivation of the process of digitisation, are prepared to create digital photography collection on the portal *The Cultural Heritage Browser* under one of the two suggested models.

This kind of a collection that would originate as a result of professional processing by the archivists in archival institutions, could be connected with other similar projects such as *Archives Portal Europe*, *APEX-Project*, *ICARUS*, *Europeana*, and thus became indispensable part of Serbian, European and world's digital cultural heritage.

---

¹⁴ On the website of the International Council on Archives, within a working group in photographic and audiovisual records, there is a great number of recommendations for processing, cataloguing, protection and digitisation of photography collections.

See: <https://www.ica.org/en/publications-archivists-managing-photograph-and-film-collections-0> (November 20, 2019).